

Voorbeeldprojecten om schade aan vee door wolven te voorkomen

27 mei 2021

Inleiding

Sinds eind jaren negentig is de wolf vanuit Polen teruggekeerd in Duitsland. Inmiddels zijn in vrijwel alle deelstaten van Duitsland territoria van wolven aanwezig en neemt hun aantal jaarlijks met circa 30% toe. Sinds de eerste officiële wolf in maart 2015 hebben jaarlijks verschillende wolven Nederland bezocht. In 2018 hebben zich ook wolven in Nederland op de Veluwe gevestigd en sinds het daaropvolgende voorjaar in 2019 is er sprake van voortplanting. In België is bij Leopoldsburg inmiddels een wolvenfamilie aanwezig op enkele tientallen kilometers van de grens met Noord-Brabant en Limburg. In het voorjaar van 2020 zijn daar voor het eerst jongen geboren. Sinds datzelfde jaar heeft in het Brabants-Limburgse grensgebied tussen Eindhoven en Weert een Frans-Italiaanse wolf zijn territorium gevestigd. Tegelijkertijd neemt het aantal bezoeken van zwervende wolven aan de oostelijke helft van Nederland jaarlijks toe en krijgen steeds meer provincies een wolvenbezoek. Zo heeft eind april 2021 een zwervende wolf het westen van Brabant en aangrenzende stukken van Zeeland bezocht. Na 150 jaar afwezigheid van de wolf, is veel kennis over de wolf en over de manier waarop met wolven kan worden samengeleefd verdwenen. In het buitenland is deze ervaring nog wel aanwezig, met name in die gebieden waar de wolf nooit is weggeweest.

ARK Natuurontwikkeling, Van Bommel Faunawerk en Canine Efficiency hebben ervaring met het opzetten van voorbeeldprojecten met preventieve maatregelen, die gebaseerd zijn op de beste ervaringen in binnen- en buitenland. Er blijkt een grote behoefte aan meer (voorbeeld)projecten in Nederland voor zowel veilige nachtkralen als de inzet van kuddewaakhonden in de Nederlandse schapenhouderij. Met dit project kunnen in Brabant de eerste projecten met preventieve maatregelen ter voorkoming van wolvenschade worden opgestart onder begeleiding van ervaren professionals.

Gezien de snelle toename van wolven in Nederland en vlak over de grens is een snellere toename van het gebruik van preventieve maatregelen urgent. Deze projecten dienen daarbij als voorbeeld voor andere schapenhouders en geven inzicht in de toepasbaarheid van beide maatregelen in de rest van Brabant.

Projectdoelen

ARK Natuurontwikkeling (ARK), Van Bommel Faunawerk (VBF) en Canine Efficiency (CE) willen hun krachten bundelen en in Brabant en andere provincies met wolven demonstratieprojecten met verschillende preventieve maatregelen realiseren, waaronder veilige nachtkralen en de inzet van kuddewaakhonden.

Deze demonstratieprojecten leveren de nodige media-aandacht, waardoor preventieve maatregelen in de maatschappij landen, geven overheden praktijkvoorbeelden waar veehouders naartoe verwezen kunnen worden en bieden schaapherders en andere veehouders een vraagbaak waar zij terecht kunnen met vragen over hoe zij hun eigen bedrijf wolf-zeker kunnen maken.

Binnen dit project wordt:

- 1 demonstratieproject gerealiseerd met elektrische fladderlinten in combinatie met bestaand rastermateriaal om te komen tot een veilige nachtkraal.
- 2 demonstratieprojecten met kuddewaakhonden.

Nevendoelen zijn:

- Demonstreren en implementeren en innoveren van verschillende, door BIJ12 en de provincies aanbevolen, preventieve maatregelen voor veehouders.
- Het demonstreren van elektrische fladderlinten in combinatie met bestaande rasters als nieuwe methode om schapen te beschermen.
- Vraagbaak en overdracht van praktijkkennis voor schapenhouders, andere veehouders, terreinbeheerders en geïnteresseerden.
- Vergroten van draagvlak voor de inzet van preventieve maatregelen.

Activiteiten en onderdelen

- Advies, begeleiding en implementatie van preventieve maatregelen.
- Implementatie van intern begeleide en 'opgeleide' kuddewaakhonden op twee locaties bij één of twee geïnteresseerde schapenhouders en professionele begeleiding daarvan.
- Onder professionele begeleiding realiseren van één veilige nachtkraal bij een andere schapenhouder, waarbij bestaand rasters opgewaardeerd worden naar het vereiste veiligheidsniveau tegen wolven met behulp van elektrische fladderlinten.
- Media-aandacht genereren voor schadepreventie voor zowel de sector als breed-maatschappelijk, door pers te woord te staan en door berichten in vakbladen te publiceren.

Producten

De volgende concrete producten en activiteiten worden in Brabant opgeleverd en nagestreefd.

- Twee demonstratieprojecten met kuddewaakhonden en één met een aangepaste nachtkraal waardoor het vereiste veiligheidsniveau (hoogte op 1.20 m i.p.v. 0.90 m) wordt bereikt op praktisch toepasbare wijze.
- Deze projecten worden met *voortrekkers* uit de sector opgezet ten behoeve van geïnteresseerde schapenhouders en andere veehouders. Van de schapenhouders, waarbij

deze projecten uitgevoerd zijn, verwachten wij dat zij de opgedane kennis uitdragen onder hun collega's.

- Uitwisseling van ideeën en ervaringen met bescherming van landbouwhuisdieren tijdens georganiseerde bijeenkomst en één op één contact tussen veehouders onderling.

Partners

Momenteel zijn er in Brabant verschillende schapenhouders die hun interesse getoond hebben in het werken met kuddewaakhonden. Met een beetje hulp en financiële ondersteuning kunnen deze als voorbeeldproject gaan functioneren. In natuurgebieden worden gescheperde schaapskuddes ingezet. Overdag levert de herder de benodigde bescherming, maar 's nachts moeten de schapen op een veilige plek huizen. Een gewone kraal voldoet meestal niet om een wolf buiten te houden, omdat deze bijv. te laag is of niet van stroom is voorzien. Er wordt samengewerkt met natuurorganisaties en herders in natuurgebieden om een demonstratieproject met nachtkralen op te zetten. Waar mogelijk kunnen ook bestaande situaties ingebracht worden, zodat investeringen in rasters en dergelijke op voorhand niet noodzakelijk zijn.

Concreet hebben we nu de volgende twee partners op het oog:

- We hebben voor wat betreft de inzet van kuddewaakhonden de optie om samen te werken met begrazingsbedrijf De Wassum van [REDACTED]. Tenminste twee van zijn herders zijn geïnteresseerd en bereid om met kuddewaakhonden te gaan werken. Dit onder meer door de vele schadegevallen die De Wassum door de gevestigde Brabantse wolf GW1625M al heeft ondervonden. Ook de elektrische fladderlinten worden bij een nachtkraal van De Wassum ingezet.
- We hebben voor wat betreft een innovatieve nachtkraal de optie om met schapenhouder [REDACTED] (De Lachende ooi) samen te werken in het ontwikkelen van een nieuw systeem, gebaseerd op de klassieke 0.90 m flexnetten. Het doel is om deze netten aan te passen d.m.v. een opzetstuk of uitschuifbaar deel tot 1.20 m met op die hoogte een stroomdraad. De speerpunten daarbij zijn: het moet werkbaar zijn in diverse situaties, acceptabel in gewicht (ergonomisch verantwoord), goed en snel op te zetten en op te ruimen en wolf-werend. Deze offerte geeft verder geen invulling aan dit innovatieve onderdeel. Hiervoor wordt een aparte offerte gemaakt.

Planning

Vanwege de benodigde begeleiding van met name kuddewaakhonden bij een nieuwe eigenaar loopt dit demonstratieproject over een periode 2 jaar. Dat geeft tevens de kans om in het eerste jaar beide deelprojecten op te starten en in het tweede jaar af te ronden met een workshop en een eindrapportage.

Begroting

In bijlage 2 wordt de kostenraming voor verschillende demonstratieprojecten weergegeven. Hieronder volgt puntsgewijs een korte toelichting van de begrote kosten per projectonderdeel:

- Omdat de kuddewaakhonden bij de De Wassum direct te maken krijgen met een wolf die regelmatig schapen pakt, moeten dit ervaren en volwassen honden zijn. Er is weinig tijd om de dieren in te laten groeien en op te voeden. Mede daarom is de kostprijs voor deze honden relatief hoog. Per schaapskudde dienen er minimaal twee kuddewaakhonden ingezet te worden ter bescherming van de kudde.
- Een goede start met kuddewaakhonden is erg belangrijk en hier zijn dan ook de nodige begeleidingsuren mee gemoeid. Ook na implementatie is er gedurende langere tijd begeleiding nodig, al is dit minder frequent.
- Bij de inzet van kuddewaakhonden wordt verwacht dat de schapenhouder zelf al een geschikt schrikdraadraster heeft dan wel aanschaft. Ook voor de plaatsing hiervan wordt inzet van de schapenhouder verwacht met assistentie vanuit het project en van vrijwilligers.
- Veel schaapsherders en –houders beschikken momenteel over flexnetten waarmee ze hun schapen prima op het perceel of een plek (nachtskraal) konden houden. Deze 0.90 m hoge netten zijn bieden echter onvoldoende bescherming tegen de wolf. Voor een adequate bescherming dienen de netten tenminste 1.20 m hoog te zijn. Uit de praktijk horen we duidelijk het geluid dat 1.20 m flexnetten moeilijker te hanteren zijn. Bovendien vraagt dit een flinke investering en daarnaast zijn ook de 0.90 m flexnetten niet meer inzetbaar.
- Samen met het deelnemende bedrijf/herder zoeken we naar praktisch toepasbare methode om met behulp van elektrische fladderlinten de bestaande rasters naar het juiste veiligheidsniveau te tillen.
- Naast dit project is er de wens om een nieuw systeem te ontwikkelen voor een veilige nachtkraal waarmee ergonomisch verantwoord is te werken. Hierbij wordt beoogd een systeem te ontwikkelen dat gebaseerd is op de klassieke 0.90 m flexnetten. Het doel is om deze netten aan te passen d.m.v. een opzetstuk of uitschuifbaar deel tot 1.20 m met op die hoogte een stroomdraad. De speerpunten daarbij zijn: het moet werkbaar zijn in diverse situaties, acceptabel in gewicht (ergonomisch verantwoord), goed en snel op te zetten en op te ruimen en wolf-werend. Hiervoor is aanvullende financiering vereist. Momenteel wordt hier samen met de VGSN aan gewerkt.

ONZE ORGANISATIES EN BETROKKEN MEDEWERKERS

Kenschets ARK Natuurontwikkeling

ARK realiseert robuuste natuurgebieden waar de natuur zoveel mogelijk haar gang mag gaan. Dat levert een grote rijkdom aan landschappen, planten en dieren op. ARK ziet natuurontwikkeling in de context van maatschappelijke belangen als recreatie, delfstoffenwinning en klimaatadaptatie, en streeft naar vrij toegankelijke natuur.

ARK is aanjager van wilde natuur. Predatie is daar onlosmakelijk mee verbonden. ARK leert mensen opnieuw samen te leven met de wolf. Samen met een brede coalitie van betrokken partijen werkt ARK hieraan in Wolven in Nederland. Ook hebben we bijgedragen aan een breed gedragen wolvenplan voor Nederland.

We geven voorlichting (interviews, lezingen, nieuwsberichten, artikelen, etc.), houden een website en facebookpagina voor Wolven in Nederland bij en volgen de ontwikkelingen in binnen- en buitenland op de voet. Met name in Duitsland, België en Frankrijk waar de wolvenpopulaties groeien en steeds dichterbij Nederland komen. Speciale aandacht heeft de schapensector die in haar dagelijks werk als eerste te maken heeft met de nieuwkomer. In een rapport en een brochure hebben we met BIJ12/Faunafonds beschreven hoe schapen beschermd kunnen worden.

Kenschets Van Bommel Faunawerk

Van Bommel Faunawerk is een adviesbureau dat zich primair richt op ecologische vraagstukken. Van Bommel Faunawerk adviseert, voert projecten uit en vervult interimfuncties op het gebied van: ecologie, faunabeheer, ontsnippering, natuurwetgeving en -beleid. Veel projecten bevinden zich op het snijvlak van ecologie, faunabeheer en landbouw. Waarbij belangen zoals economische belangen, landbouw, natuurbeheer, particulier grondbezit, jacht, beheer en schadebestrijding en dierwelzijn een grote rol spelen.

Van Bommel Faunawerk heeft opdrachten uitgevoerd voor onder meer de volgende organisaties: Ministerie van IenW, Raad voor Dieraangelegenheden, BIJ12, Faunafonds, provincies, FBE's, DLG, Rijkswaterstaat, gemeenten, terreinbeherende organisaties, rentmeesterskantoren en agrariërs.

Kenschets Canine Efficiency

Het hoofddoel is implementatie en ontwikkeling van co-existentie tussen veehouders en arbeiders en bewoners van buitengebieden met wolven en andere wilde dieren. Duurzaam en verantwoordelijk houden van vee. Met Canine Efficiency heeft [REDACTED] zich onder andere met het volgende bezig gehouden:

- Advies en ontwikkeling v.w.b. kuddewaakhonden en overige roofdierconflictpreventie in o.a.: België, Bosnië, Canada, Denemarken, Duitsland, Engeland, Finland, Frankrijk, Italië, Nederland, Portugal, Roemenië, Spanje, Verenigde Staten en Zweden
- Ontwikkeling en lesgeven module veldwerkvaardigheden, vooral diersporen, voor "groene studenten" en vrijwilligers en ontwikkeling en lesgeven diergedrag voor "groene studenten" en vrijwilligers
- Initiële en kerncontactpersoon en faciliteerder van locaties en hoofdrolspelers voor de realisatie van de Franse documentaire 'Vivre avec les Loups'

Bijlage 1. Selectie referentieprojecten en curricula vitae

Opstart Wolven-in-Nederland (2007-heden)

ARK Natuurontwikkeling heeft samen met de Zoogdiervereniging en FREE Nature het samenwerkingsverband Wolven in Nederland opgestart. Het doel was om Nederland voor te bereiden op de komst van de wolf. Inmiddels is de wolf permanent aanwezig in Nederland en werken binnen Wolven in Nederland tal van partijen samen om Nederland te laten wennen aan de wolf en conflictarm te laten samenleven met de wolf.

Wolven-in-Nederland

De drie in dit project samenwerkende partijen: ARK Natuurontwikkeling, Van Bommel Faunawerk en Canine Efficiency, zijn allen actief lid van het kennisplatform Wolven-in-Nederland.

Pilot kuddewaakhonden in Overijssel (2018-2019)

ARK Natuurontwikkeling en Van Bommel Faunawerk hebben in samenwerking met Schapenhouderij André Kühn een tweejarige pilotstudie uitgevoerd om na te gaan en te demonstreren of en hoe kuddewaakhonden ook in Nederland als preventieve maatregel tegen wolvenpredatie kunnen worden ingezet.

Preventie predatie landbouwhuisdieren door wolven (2015-2016)

ARK Natuurontwikkeling en Van Bommel Faunawerk zijn nagegaan wat effectieve en praktisch uitvoerbare preventieve maatregelen ter voorkoming van predatie van vee door wolven zijn. Daarnaast is er een verkenning gedaan naar de haalbaarheid van de inzet van een mobiel kuddewaakhonden team.

Regionale gebiedsplannen wilde zwijnen Noord-Brabant (2017)

In Noord-Brabant heeft Van Bommel Faunawerk drie regionale gebiedsplannen voor het wild zwijn opgesteld. De beheerplannen zijn per regio opgesteld met behulp van de lokale werkgroep waarin de relevante betrokken partijen zijn vertegenwoordigd.

Faunaschade preventie kits (2016)

Van Bommel Faunawerk en bureau De Lynx hebben voor BIJ12 de Faunaschade preventiekits opgesteld als opvolger van het de Handreiking Faunaschade, dit om grondgebruikers voor te lichten over potentiële schade door diersoorten en mogelijke preventieve maatregelen.

Interim opdracht coördinator onderzoek Faunafonds (2009-2014)

Van Bommel Faunawerk heeft een ruime periode bij BIJ12 en de voorloper daarvan, het Faunafonds, als coördinator onderzoek gewerkt. Hierdoor ruime ervaring over het speelveld, de verschillende belangen en noodzaak voor het treffen van adequate preventieve maatregelen.

LifeXtra Large Carnivore Project (2009-2013)

Canine Efficiency hield zich bezig met: Veldwerk, tracking en roofdier- en kuddewaakhondenmonitoring in de Roemeense Karpaten samen met de Universiteit Silvicultura Brasov.

Canine Efficiency conflictpreventie project (2011-2018)

Canine Efficiency's eigen project: Monitoren schaapskuddes Transsylvanië, Roemenië met als hoofddoel: conflictpreventie mens/roofdier.

Project Schadepreventie Wolf Limburg (2020-2023) & Project Bescherm je vee Limburg (2021-2023)

Implementatie, informatie en begeleiding kuddewaakhonden, partneroverleg en assistentie bij overige conflictpreventie methodes.

Curricula Vitae

[Redacted]

Naam: [Redacted]

Voornaam: [Redacted]

Geboortedatum [Redacted]

In het kort

[Redacted]

Opleidingen

[Redacted]

Functies

[Redacted]

Curriculum Vitae

[Redacted]

Naam: [Redacted]

Voornaam: [Redacted]

Geboortedatum [Redacted]

In het kort

[Redacted]

Opleidingen

[Redacted]

Functies

[Redacted]

Curricula Vitae

[Redacted]

Naam: [Redacted]

Voornaam: [Redacted]

Geboortedatum [Redacted]

In het kort

[Redacted]

Opleidingen

[Redacted]

Functies

[Redacted]

Curricula Vitae

[Redacted]

Naam: [Redacted]

Voornaam: [Redacted]

Geboortedatum: [Redacted]

In het kort

[Redacted]

Opleidingen

[Redacted]

Functies

[Redacted]